

Een God van erbarmen

‘Erbarmend, genadig, lankmoedig’ : die woorden vormen het prachtige, hartveroverende grondakkoord van dit laatste Sinaï verhaal. Na alle klimmen en dalen, naar en van de top van de berg, na alle gesprekken met de Levende, alle overleg en strijd met het volk - we hebben er hier nu zes weken naar geluisterd - beleeft Mozes vandaag een soort apotheose. Het Verbond met de Levende wordt ditmaal definitief gesloten. De ellende van het gouden kalf ligt achter ons. We horen niet alleen dat de Levende er zal zijn, maar ook dat Deze zich erbarmend, genadig, lankmoedig zal tonen. En dat dit waar zal zijn tot in het duizendste geslacht, dat is : voor altijd. Er worden zelfs wonderen beloofd. Van het eerste wondertje zijn we direct al getuige : het aangezicht van Mozes begint te stralen van glorie en geluk, zo krachtig heeft Gods geest bezit van hem genomen daar boven op de berg. Straks zullen de evangelisten over de nieuwe Mozes, Jezus van Nazareth, vertellen dat ook hij een berg beklimt waar zijn aangezicht begint te stralen als de zon. De leerlingen zijn daar dan zo verrukt over dat ze niet meer naar beneden willen, en voorstellen hun tenten voorgoed boven op te slaan. Maar daar komt niets van in, ook zij moeten verder, naar het beloofde land, naar het Koninkrijk. In de Bijbel is geloven in beweging zijn en in beweging blijven. De Woorden die de Levende spreekt zijn geen leerstellingen, geen blijvende waarheden, het zijn richtlijnen die ons, vrije mensen van het Verbond, moeten helpen vorm te geven aan de weerbarstige materie waaruit wijzelf en waaruit onze samenleving gemaakt zijn : richtlijnen die ons leren onderscheiden tussen wat goed is en wat kwaad, die oproepen tot verzet tegen het kwade en tot vertrouwen in het goede. Dat is bijbels geloof. Hoe wankelmoedig of ongelovig we ons ook voelen, die belofte aan Mozes op de Sinaï - Ik zal er zijn, erbarmend, genadig, lankmoedig - is heilig, blijft staan, door alles heen, ook in de donkerste uren. Zelfs in Auschwitz klonken deze verbondswaarden in de barakken van de dood. Wat wij mensen ook geloven, beweren of doen, van de kant van de Levende, zo wordt ons hier beloofd, kan dat Verbond niet worden herroepen. Het Sinaï verhaal heeft geen vervolg, die tafels zijn voortaan onbreekbaar. Het Woord van belofte en bevrijding zal er altijd zijn, in ons, in onze kinderen, in de schepping, in al wat leeft.

Dat zijn inderdaad hoge woorden. En natuurlijk kun je ook daar weer tegen in gaan. Harry Mulisch, bijvoorbeeld, heeft dat zo’n vijftien jaar geleden gedaan in een fascinerende roman, *De ontdekking van de hemel*. Daarin laat Mulisch God, die hij de Chef noemt, zijn Verbond wél opzeggen, omdat Hij zich door ons, hedendaagse mensen, overtroefd en in de steek gelaten voelt. God draagt daarom zijn engelen op ervoor te zorgen dat Hij die tafels met de tien Woorden terug krijgt. Maar die zijn in de loop van Israëls turbulente geschiedenis verloren geraakt, met de Ark waarin ze waren neergezet. God wil niettemin dat zijn Woorden gevonden en teruggebracht worden. De engelen kiezen een Nederlandse jongen, Quinten geheten, om deze onmogelijke klus te klaren. De zeer Mulisch-achtige Quinten gaat, samen met zijn vader, op zoek en vindt de tafels van de Sinaï terug. Ze waren verborgen - kan het suggestiever? - onder een verlaten kapel in het pauselijke Rome. Hij brengt ze terug naar Jeruzalem. Daar gaat de jongen, tezamen met de letters van de ondertussen uiteengevallen tien Woorden, op in Licht.

Bravo voor dit prachtig verhaal, de Bijbel niet onwaardig, waarvan dan ook meer dan een half miljoen exemplaren verkocht zijn. Maar het boek Exodus, en zeker het hoofdstuk van vandaag, had Mulisch niet echt goed gelezen. Wat hebben wij immers de afgelopen weken gehoord? Dat waren drie verhalen - altijd weer dat getal drie - over de bestijging van telkens dezelfde berg. In de ene traditie heet deze de Horeb, in een andere de Sinaï, maar het is dezelfde berg van Gods openbaring. De eerste keer dat de Eeuwige zich daar manifesteert, in een brandend braambos, vertelt Hij zijn naam, die een belofte van trouw is : ‘Ik zal er zijn’. Het is het begin van het Verbond. Daarmee kun je als volk verder, de vrijheid in. Maar aan vrijheid alleen heb je niet genoeg, je moet van die vrijheid ook iets kunnen maken. De Levende verschijnt daarom een tweede keer, en ditmaal klinken de tien Woorden, met hun prachtige, helaas te vaak vergeten aanhef : ‘Ik ben de Levende, uw God, die u uit Egypte, uit de slavernij heeft bevrijd’. Leef volgens mijn woorden en je zult mijn volk zijn, een gelukkig, vrij volk! Het Verbond krijgt daarmee ook aan de kant van het volk - onze kant - als het ware handen en voeten, een gezicht. Toch zijn we daarmee duidelijk nog niet waar we zijn moeten. Ook al verklaart het volk eenstemmig dat ze zich aan deze Woorden zullen houden, een paar dagen later al dansen ze om het gouden kalf heen. Woorden, hoe vol waarheid en wijsheid ook, moet je niet alleen aanhoren, je moet ze ook ervaren, in je door laten dringen, ze overwegen en tot de jouwe maken. Dan pas is er echt sprake van een ‘Verbond’. Dat was met dit lichtzinnig volk bepaald niet gebeurd. Het vraagt vaak lange jaren eer mensen naar binnen keren en ontdekken wat woorden echt betekenen, en hoe zichzelf eigenlijk

in elkaar zitten : eer zij hun verlangens, hun mogelijkheden, hun grenzen begrijpen, ‘doorhebben’. De tien Woorden bevatten niet alleen richtlijnen over hoe te leven, ze zijn ook een lamp voor onze ziel. Ze geven inzicht in het mysterie van het kwaad dat aan iedere mensenziel knaagt en daar schaamte- en schuldgevoelens opwekt. Ze doen ons beseffen dat vergeving, in de eerste plaats aan onszelf, wezenlijk deel uitmaakt van ieder mensenleven, én van Gods Verbond met ons. De Levende zegt niet alleen hoe we zouden moeten zijn, Hij/Zij ontfermt zich ook over ons, tilt ons op wanneer wij vallen, onder de maat van het Woord blijven. Het hebreeuwse woord voor ‘erbarmen’ heeft dezelfde stam als het woord ‘baarmoeder’, om ons te doen begrijpen dat de Levende niet alleen de vader is die met zijn Woorden richting geeft aan het leven van zijn kinderen. Zij wil ook de moeder zijn die zorgt, begrijpt, vergeeft. Wij die naar Gods beeld geschapen zijn, worden ook pas echt mens, en kind van het Verbond, wanneer we leren erbarmen en vergeven, aan anderen, aan onszelf.

Vechten met schaamte- en schuldgevoelens, je daar bovenuit tillen, jezelf en anderen vergeven, is misschien wel het moeilijkste waar ieder van ons in zijn of haar innerlijk bestaan mee te maken krijgt. Vergeven aan dierbare anderen, met wie je een verbond gesloten hebt, lijkt vaak gemakkelijk, maar wanneer het om echt serieuze zaken gaat, valt dit vaak het moeilijkst. Toch zijn vertrouwen en vergeving de twee brandpunten van ieder echt verbond. Ook voor ons als groep, als gemeente, als volk is dit waar. Wie van ons voelt als Nederlander niet schaamte of schuld - welke verklaringen er verder ook zijn mogen - dat wij het Westeuropese land zijn waar in de tweede wereldoorlog de meeste Joden zijn weggevoerd en vermoord, meer zelfs dan in nazi-Duitsland? En als Nederlander van 2011 is er ook genoeg waarover we ons ongemakkelijk, desnoods plaatsvervangend beschaamd of schuldig voelen. De namen Sebrenica en onlangs nog Mauro staan daar symbool voor. Belangrijker nu is het dat wij zowel aan de rechter- als aan de linkerkant van het politieke spectrum van vandaag zozeer met ons eigen nationaal belang, onze angstige behoefte aan zekerheid bezig zijn, dat openheid naar andere volkeren, en de wens voor een Europees verbond, steeds minder als een kans op toekomst en groei, en steeds meer als een bedreiging worden voorgesteld.

Hoe dan ook, de ellende, de kladderadatsch rond het gouden kalf maakt de noodzaak duidelijk van een derde verschijning van de Levende op de Sinai : van het definitieve verbond waarin God niet alleen toezegt er te zullen zijn, maar laat weten er te zullen zijn als Erbarmen, als Genade, als Lankmoedigheid. Dat is het laatste en hoogste woord op de Sinai. Het woord dat we ook het meest nodig hebben. We worden bemind ondanks het kwaad dat in ons is. De wereld is het waard bemind te worden ondanks de chaos die er voortdurend weer heerst. De levende weet hoe zwak mensen kunnen zijn, en hoe zwaar het kan vallen de goede keuzes te maken. De Levende weet dat geloof zonder vergeving, zonder lankmoedigheid, geen geloof is. De stenen van de opnieuw opgerichte tafels worden bijeengehouden door het cement, de bindende kracht van barmhartigheid, genade, lankmoedigheid. Dat zijn de echte tafels die in de Ark van het verbond bewaard gaan worden. Daarmee zal de geschiedenis verder kunnen gaan. Dankzij de geest van de Lankmoedige zijn in de loop der eeuwen in deze tien Woorden de rechten van de mens herkend. Ze zijn niet alleen een lamp voor onze ziel, maar ook een licht voor de volkeren.

Voor alle volkeren. Dus ook voor ons, voor jou, voor mij. Iets daarvan in je ziel te ervaren kan mensen gelukkig maken. Laten we daarom niet vergeten de Exodustekst van vandaag ook te lezen als een uitnodiging om, net als Mozes, net als Jezus, te gaan stralen : om, als is het maar even, gelukkig, ja zelfs mooi te zijn, vanwege de geest van de Levende die in ons zijn intrek wil nemen, tegen alle lelijkheid, alle ellende, alle dood in. Gewoon gelukkig in de Dominicus. Niet naïef, als mensen die van de prins en van zichzelf geen kwaad weten, integendeel, maar gelukkig, omdat we mogen leven, deel mogen hebben aan de scheppings- én aan de vergevingskracht van de levende, haar Woord mogen vieren.

In de hoop dat velen van ons iets van dat geluk mogen ervaren, zeg ik :
Amen. Zo moge het zijn.

Henk Hillenaar